

ՀՏԴ 725.94

ԱՐՎԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

**ՊԱՆԹԵՈՆԱՅԻՆ ՀՈՒՇԱԿՈԹՈՂՆԵՐԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԵՎ ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ**

Անի Աշոտի Գրիգորյան (Անի Հայկազուն)

Ալ.Թամանյանի անվան ճարտարապետության ազգային թանգարան ինստիտուտ,

ք.Երևան, ՀՀ

ahaykazun@gmail.com

Հայաստանի երրորդ Հանրապետության ժամանակաշրջանի հուշարձանների գեղարվեստական հարդարանքը Հայաստանի խորհրդային ժամանակաշրջանից ժառանգել է բարձրաքանդակի, խաչքարի, բուսական և երկրաչափական պատկերների, գրի և զարդանախշի համադրման արվեստը: Այս ամենը լրացվել է արդեն ժամանակի թելադրանքով լայն կիրառում ստացած նախ ռելիեֆային կիսադեմի, ապա՝ դիմաքանդակի, կիսանդրու և, վերջապես, կլոր քանդակի կիրառմամբ: Բացի այդ, հարթ սալի վրա փորագրված խաչի հորինվածքը փոխարինվել է հարթ սալի վրա (ռադիալային դիրքով կանգնած) «ծեծելու» եղանակով դաջված, հանգուցյալի դիմանկարի (լուսանկարից կրկնօրինակված), հասակով մեկ կանգնած պատկերի հորինվածքներով: Նման դաջվածքներն իրականացվում են հիմնականում գրանիտե սև սալերի վրա: Խաչապատկերների և խաչերով ամբողջացող հորինվածքների կիրառումը նոր զարգացում ունեցավ: Ավանդական խաչքարերին զուգահեռ տարածվեցին խոշորաչափ և խոշորաքանդակ խաչեր, «սնամեջ», իրարից որոշ հեռավորության վրա տեղադրված երկու սալերի մեջ ագուցված կամ խորաբաց, թևավոր և շրջանակաձև խաչեր, թռչնապատկերների, թռչունների, ծաղիկների, նոնների և խաղողների ու բուսական այլ լուծումների հետ համադրված խաչեր և այլն:

Առանցքային բառեր. Հայաստանի երրորդ Հանրապետություն, օրենքներ, կարգեր, հուշակոթողներ

Հայաստանի երրորդ Հանրապետության ժամանակաշրջանում մեմորիալ հուշարձանների տիպաբանական շղթան, ավանդական ձևերին զուգահեռ, ընդգրկում է մի շարք նոր, առավել ցայտուն հորինվածքներ: Եթե միջնադարում հուշակոթողները հիմնականում խաչքարերի, որմնախաչքարերի և տապանաքարերի տեսք ունեին, ապա այսօր հանդիպում ենք հուշապատերի, հաղթականարների, կիսականարների, բաց և փակ պանթեոնների, դամբարանների, Կենաց ծառերի, թևավոր խաչերի, թռչնաքանդակների, զանազան տեսքի ու կերպի կոթողների, հորինվածքային բազմաթիվ պարզ և բարդ տեսակների:

Հարկ է նշել, որ հուշարձանների հորինվածքային համալիրի մեջ կարող են միաժամանակ կամ առանձին-առանձին ընդգրկված լինել տապանքարարեր, կոթողներ, մահարձաններ, պարիսպներ, պատեր, նստարան, խնկաման, ծաղկաման, աստիճան և այլն: Կարող են օգտագործվել տարբեր նյութեր՝ քար (բազալտ, գրանիտ, տուֆեր, մարմարներ, խիճ և այլն), մետաղ (բրոնզ, պղինձ, ալյումին, երկաթ, թուջ, արույր, նույնիսկ՝ ապակի և այլն):

Հետաքրքրական է, որ Երրորդ Հանրապետության ժամանակաշրջանում Հայաստանի հուշարձանների տիպաբանական շղթան համալրվել է նոր կառույցներով՝ ընտանեկան պանթեոններ, սգո արարողությունների համալիր-տներ, մոմավառության սրահ-դամբարաններ, բաց խորան-դամբարաններ և այլն: Այս նոր հորինվածքներում շարունակվում են կիրառվել հուշակառույցներին բնորոշ ավանդական ոճային և գեղարվեստական մոտեցումները: Դրանք հիմնականում նախագծվում են փորձառու ճարտարապետների կողմից (նկ.1): Հուշարձանները կերտող հեղինակները բազմաթիվ էսքիզ-նախագծերի հիման վրա կատարում են վերջնական նախագիծ, որն ընդգրկում է տեղանքի գլխավոր հատակագիծը, հուշարձանի նախագիծը (ճակատներ, կտրվածք, բարեկարգում), զարդանախշերի, գրությունների և այլ մանրամասների ձևանմուշ-տրաֆարետներ և այլ անհրաժեշտ մանրամասները ներառող գծագրեր: Հաճախ ներկայացվում են ապագա հուշարձանի մանրակերտը, ծավալով և գունագեղ արտահայտված հեռանկար-գծագրերով և, եթե մահարձանը քանդակակերտ է, քանդակի գիպսե մոդելը և այլն: Պատվիրատուի հետ այս փուլի համաձայնեցումից հետո աշխատանքի կատարման գործընթացին միանում են քարտաշ-վարպետներ, քանդակագործներ, գեղագիրներ, ընտրվում է քարը և հետագայում ավարտուն հորինվածքը տեղադրվում է նախատեսված վայրում: Այսպիսով, մեր օրերում նախագծով իրականացված հուշակոթողը ճարտարապետի, քանդակագործի, քարագործ-վարպետի և այլոց համատեղ աշխատանքի արդյունքն է դառնում:

Նկ. 1. Վիլյամ Մարտյանի մահարձանը, նախագիծ-իրականացում, ճարտ. Ջ.Թորոսյան, քանդ. Ա.Շիրազ

Իհարկե, չի կարելի բացառել, որ հմուտ քարգործ վարպետները (նաև ինքնուս անհատներ) կամ իրենք՝ քանդակագործները, հաճախ հանդես են գալիս նախագծողի և իրականացնողի դերում: Այս հանգամանքը բացատրվում է հայ իրականության մեջ արմատացած քարի մշակման արվեստին տիրապետելու ավանդական փորձառության և այդ ավանդության՝ սերնդեսերունդ փոխանցման հանգամանքով: Սակայն ամեն մի գերեզմանատանը, պանթեոնում, ինչպես ասում են՝ անգեն աչքով կարելի է տարբերել մասնագետ հեղինակի և ինքնուս վարպետի իրականացրած հուշակոթողները:

Դրանց հիմնական տարբերությունն այն է, որ ինքնուս վարպետների աշխատանքներում հաճախ բացակայում են մասշտաբի, ընդհանուր հորինվածքի և տարրերի հավասարագործության, ռիթմի, համաչափության, ասելիքի մինչև վերջ հիմնավորման և ներկայացման, կոթողի ծավալի, միջավայրի և արդեն գոյություն ունեցող հորինվածքների հետ երկխոսության համահնչունության անհրաժեշտ և պարտադիր գործոնները: Այնինչ մասնագետների նախագծած և իրականացրած յուրաքանչյուր հորինվածք մշակված և տրամաբանված է տարր առ տարր, մանրամասներից մինչև ընդհանուր լուծում, պահպանված են մասշտաբները, ռիթմի ընկալումը, ոչինչ հենց այնպես, պատահական չի արված, հաշվի են առնված նույնիսկ սովորական աչքի համար անտեսանելի մանրամասներ: Թերևս դրանով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ նման հուշարձանները, չնայած իրենց բնութագրային և գործառական ընդհանրությանը, իրար չեն կրկնում և հաճախ ընկալվում են որպես արվեստի ճշմարիտ և ինքնատիպ գործեր:

Քանդակային լուծումներով գերակշռում են այն ստեղծագործությունները, որոնց դեպքում, ըստ պատվիրատուի պահանջի, հեղինակի առաջ խնդիր է դրվել՝ հասնելու հանգուցյալի կերպարային առավել նմանությանը: Տարածված այս մոտեցումից բացի, հանդիպում են նաև այնպիսիք, որոնց դեպքում քանդակագործին հաջողվել է դուրս գալ «նմանակման» պահանջված սահմաններից և ստեղծել առավել հուզական, ընդհանրական կերպար: Այսպիսի մոտեցումներով են արված Երևանի Կոմիտասի անվան պանթեոնի գրեթե բոլոր քանդակային մահարձանները:

Երևանյան հուշարձանների քանդակային լուծումներում իրենց ավանդն են բերել տաղանդավոր քանդակագործներ Արա Հարությունյանը, Սարգիս Բաղդասարյանը, Ղուկաս Չուբարյանը, Ռուզան Քյուրքչյանը, Գարեգին Դավթյանը, Նորայր Կարգանյանը, Գևորգ Գևորգյանը, Արա Շիրազը, Լևոն Թոքմաջյանը, Ֆերդինանդ Առաքելյանը, Սամվել Ղազարյանը, Ռուբեն Եսայանը և այլք: Նրանք համագործակցել են ճարտարապետներ Ստեփան Քյուրքչյանի, Գրիգոր Աղաբաբյանի, Ռոմեո Ջուլիակյանի, Սաշուր Քալաշյանի, Ասլան Մխիթարյանի, Ռոմեն Մարտիրոսյանի, Ջիմ Թորոսյանի, Կոնստանդին Դրամիյանի, Էդվարդ Սարապյանի, Լևոն Ջորյանի, Կառլեն Անանյանի, Համլետ Խաչատրյանի, Հայկ Ասատրյանի, Սարգիս Գյուլնազարյանի, Գևորգ Արամյանի և այլոց հետ:

Հարկ է նշել, որ հուշակառույցների, գերեզմանատների և պանթեոնների կազմակերպման, շինարարության, պահպանման և խնամքի գործառույթը հսկվում և կարգավորվում է համապատասխան օրենքներով:

2017 թ. դրությամբ գործում է Երևանի քաղաքապետարանում մշակված «Երևան քաղաքի գերեզմանատնային տնտեսության կարգավորման վերաբերյալ մինչև 2020թ. նախատեսվող միջոցառումների ծրագիրը»: Ըստ այդ փաստաթղթի՝ ք.Երևանում գործում են 21 գերեզմանատներ: Ըստ այդ ծրագրի, գերեզմանատները պետք է տեղակայվեն հասարակական և բնակելի շենքերից առնվազն 300 մ հեռավորության վրա: Գերեզմանատները պետք է ունենան

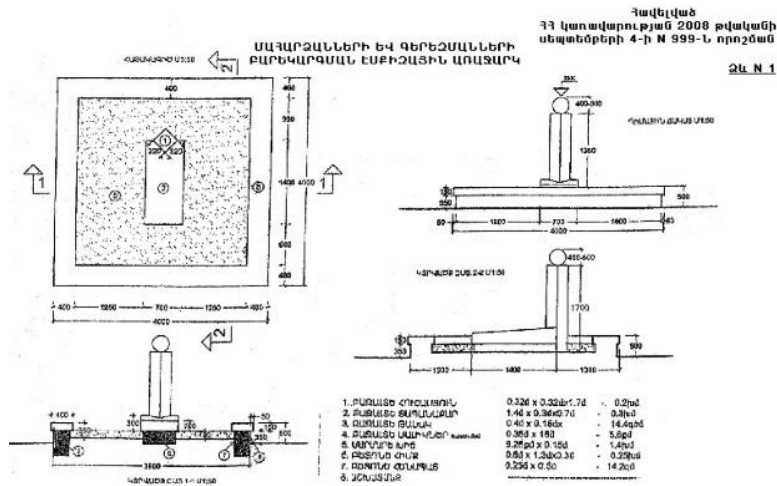
կանաչապատված տարածքներ՝ ողջ տարածքի 20% ոչ պակաս չափով: Սանիտարական պահանջների պահպանման շնորհիվ է, որ գերեզմանատները չեն դառնում համաճարակների և վարակիչ հիվանդությունների օջախներ:

Գերեզմանատների և պանթեոնների համար անհրաժեշտ տարածքներ հատկացնելու, հուղարկավորությունների կազմակերպման, գերեզմանատների շահագործման և հուշի արձանագրման գործընթացը կանոնակարգելու նպատակով Հայաստանի Հանրապետության նախագահի, ՀՀ Կառավարության և Երևանի քաղաքապետարանի կողմից մշակվել և օրենքի ուժ են ստացել մի շարք փաստաթղթեր: Դրանց շարքում կարևորներից են ՀՀ Օրենքը «Հուղարկավորությունների կազմակերպման և գերեզմանատների ու դիակիզարանների շահագործման մասին», Երևան քաղաքի ավագանու որոշումը «Երևան համայնքում գտնվող գերեզմանատների գործունեության և դրանց պահպանման աշխատանքների կազմակերպման և իրականացման կարգ» սահմանելու մասին և այլ ՀՀ օրենքով նախատեսված կարգեր ու կանոններ: Այսինքն՝ հուշի արձանագրման ողջ գործընթացը կանոնակարգված է և վերահսկվում է:

Սակայն մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս նկատելու, որ իրականությունն այլ է: Գերեզմանատները, դրանցում գտնվող առանձին գերեզմաններ պատշաճ կերպով խնամված չեն, տարածքները բարեկարգված և բավարար կանաչապատված չեն, նկատելի են վանդալիզմի հետքեր, անցուղիները համարակալված չեն, աչքի է զարնում վայրի խոտի ու բուսականության առկայությունը: Գերեզմանատներում գերիշխում են տիպարային, հաճախ գեղագիտական ցածր մակարդակով ձևավորված հուշակառույցներ:

Մեր ուսումնասիրությամբ պարզվեց, որ այս մոտեցման հիմքը պետք է փնտրել գործող օրենսդրական դաշտում: Ք.Երևանի և Հայաստանի այլ բնակավայրերի գերեզմանատների կառուցապատման ժամանակ կիրառվում է մեկ ընդհանուր մոտեցում: Այս մոտեցման համար հիմք է ծառայել ՀՀ Կառավարության 2008թ. սեպտեմբերի 4-ի N 999-Ն որոշումը, որին կից Ձև N 1-ում (նկ.2) տրված է մահարձանների և գերեզմանների բարեկարգման էսքիզային առաջարկ: Ըստ այդ առաջարկի (որը փաստորեն ՀՀ Կառավարության կողմից է հաստատված և ընկալվում է որպես հուշարար և պարտադիր կամ ընդունելի օրենսդրական ակտ) գերեզմանատան տարածքում 4x4մ հողակտոր է տրամադրվում յուրաքանչյուր գերեզմանի համար (տարբեր ճանապարհներով այս տարածքը կրկնապատկվում է և փոփոխվում մեծացման միտումով):

Առաջարկվում է այս տարածքը (բետոնե և քարե երեսապատմամբ) հենապատերով առանձնացնել, տեղադրել մահարձան (բնականաբար՝ հանգուցյալի հարազատների նյութական հնարավորությունների ներդրմամբ և նրանց կողմից): Էսքիզային առաջարկում տրվում են գերեզմանի բոլոր բաղադրամասերի (բազալտե հուշասյուն՝ դիմաքանդակի տեղադրման հնարավորությամբ, բազալտե տապանաքար, բազալտե թասակ, բազալտե սալիկներ, մարմարի խիճ և այլն) չափերը, պահանջվող շինանյութի քանակը և այլն (նկ.2):

Նկ. 2. ՀՀ Կառավարության 2008 թ. սեպտեմբերի 4-ի N 999-Ն որոշման կից ձև N 1

Այսինքն, այս էսքիզային նախագիծը հիմք ընդունելով՝ մարդիկ սեփական երևակայության հնարավորությունների ներդրման, կամ առաջարկվող բազմաթիվ (մասնագիտական և սիրողական) ծառայություններից օգտվելու միջոցով կառուցում են այն, ինչ որ ուզում են: Սակայն պարզ է, որ նման մոտեցմամբ տարածվում են տիպարային, իրար նման և կրկնվող հորինվածքներ, որի հետևանքով գերեզմանատները սկսում են նմանվել մեկը մյուսին: Էսքիզային առաջարկում ոչ մի խոսք չկա գերեզմանատների անցումների, ճանապարհների, ուղիների և այլնի մասին: Մյուս կողմից, քանի որ գերեզմանատեղերը փաստորեն ընկալվում են որպես հանգուցյալի հարազատների «սեփականություն», դրանց խնամքն ու պահպանումը (հակառակ վերը նշված որոշման պահանջների) ժամանակի ընթացքում տարբեր պատճառներով չի կարգավորվում: Արդյունքում գերեզմանները քանդվում են, բուսականությունը չի խնամվում, չի մշակվում և ընդհանուր տարածքը դիմազրկվում է: Հուշի արձանագրման պարզ գործընթացն այնպես է խեղաթյուրվում, որ հաճախ անհնար է լինում գտնել այս կամ այն գերեզմանը, կարդալ գրությունը, կամ ուղղակի մոտենալ կառույցին: Ցավոք, այսպիսի վառ օրինակ է Արին Բերդի քաղաքային պանթեոնը:

Սակայն, այնուամենայնիվ, տիպարային կոթողներից բացի կան բազմաթիվ ինքնատիպ հուշակոթողներ և համալիրներ:

Ժամանակակից գերեզմանատանների հարևանությամբ կամ առանձին, ստեղծվել են քարամշակման արհեստանոցներ, որոնց հիմնական գործառույթը գերեզմանների և գերեզմանաքարերի պատրաստումն է, դրանց տեղադրումը և գերեզմանատեղերի բարեկարգումն ու հենապատումը: Այս արհեստանոցներում, բացի բազմատեսակ քարերի կտրման, հարդարման աշխատանքները կատարող վարպետներից, մեկտեղ են գործում նաև քարտաշ, որմնադիր, զարդամոտիվներ և տառեր փորագրող վարպետներ: Հաճախ այս արհեստանոցների հետ համագործակցում են նաև քանդակագործները և ճարտարապետները:

Որպես կանոն, այս արհեստանոցներում ձևավորվել և ձևավորվում են տապանաքարերի, գերեզմանաքարերի, խաչքարերի, հուշակոթողների տիպային նորոթյա հորինվածքներ, որոնք առաջարկվում են հուղարկավորության ծեսն իրականացնող մարդկանց, անհատներին և կազմակերպություններին: Հարկ է նշել, որ չնայած այս կոթողների պատրաստման բավական ընդունելի որակին, դրանց գեղարվեստական կերպարն ու ոճը վիճարկելի են:

Դրանց տարածումը պայմանավորված է գնային հասանելիությամբ, դրանց պատրաստման, տեղադրման և շինանյութի հայթայթման դյուրությամբ: Պատվիրատուն այս դեպքում ազատվում է աշխատատար շատ գործընթացներից, իրեն վերապահելով միայն առաջարկվող տեսականիից ընտրելու գնային և ոճային առումներով ընդունելի տարբերակը: Այս կոթողների համար տարածված շինանյութ են Ուրալի, Կարելիայի, Փամբակի, Լավարի հանքավայրերի գրանիտները, հայկական բազալտները, տուֆերը, տրավերտինը, ֆելզիտները, մարմարները, ինչպես տեղական, այնպես էլ ներմուծվող այլ քարատեսակներ:

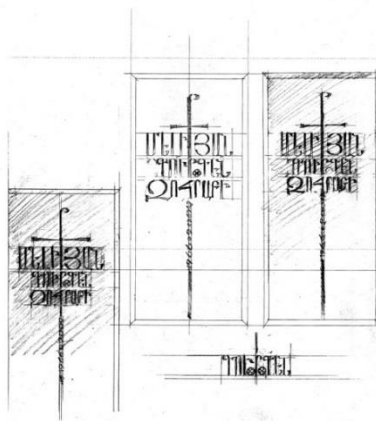
Հանրապետության և մասնավորապես Երևանի գերեզմանատներում հանդիպող գրեթե բոլոր գերեզմանաքարերը, տապանաքարերը, քաղաքային միջավայրերի հուշաքարերը և հուշատախտակները բովանդակությամբ հայերեն, երբեմն ռուսերեն տեքստեր են պարունակում՝ գրված (փորագրված) տարբեր տիպի և տեսակի տառերով: Համեմատական վերլուծությունը թույլ է տալիս տառերը դասակարգել ըստ ավելի հաճախ կիրառվող հետևյալ տեսակների՝ երկաթագիր, բոլորագիր, գրչագիր, շեղագիր, գեղագիր, բարդ հյուսվածքային, խորատաշ, նոտրգիր: Ավելի բարդ ու բազմազան է դրանց փորագրման տեխնիկան ու նկարվածքը, որոնք կարելի է դասակարգել հետևյալ տիպերի՝ սեպատաշ (եռանկյունի կտրվածքով), ելընդավոր սեպաձև, ելընդավոր, ուղղանկյուն ներտաշ, դուրս ցցված, ծեծվածքային, ծեծվածքային ելընդավոր, ծավալատաշ, ձուլածո, խառը տեխնիկայով (ձեռատաշ, մեքենատաշ, ձուլածո, բարդ, պարզ, պարզունակ և այլն):

Հուշարձաններում օգտագործված տառանիշերն իրենց ուղղահայաց, թեք, հորիզոնական և կոր գծերով կարծես ստեղծում են երաժշտական լուծումներ, բանաստեղծական են, մոնումենտալ, պիրկ և վայելչագիր: Յուրաքանչյուր նիշ ունի իր դիմանկարը, իր ուրվապատկերը:

Հուշակոթողներում գիրը հնչում է որպես պատկեր, սալի խուլ հարթությունը վեր է ածվում խոսուն նախշագրի, հարթությունն ընկալվում է ոչ թե սոսկ սալ կամ պատ, այլ որպես բարձրարվեստ հորինվածք:

Ֆրեդ Աֆրիկյանը իր «Տառարվեստ» գիրք-ալբոմում նշում է, որ միջնադարում որմնագիր փորագրությունները կատարվում էին երկաթե սեպերով, որտեղից էլ հետագայում առաջացել է երկաթագիր արտահայտությունն ու նույնանուն տառատեսակը, որն էլ մինչ օրս գործածելի է [1]: Նույն գիրք-ալբոմում հեղինակը նշում է նաև, որ «...Գեղարվեստական տառատեսակները մշակելիս, երբ ազատ է երևակայությունն ու անկաշկանդ ինքնակամ զգացողությունը, ապա տառի կերպարանքը, նրա կշիռը, կոմպոզիցիոն արտահայտչամիջոցները, պլաստիկայի ու

գեղագիտական այլ հարցերի առնչությունները լուծում են նկարչի ճաշակը, նրա ներհատուկ դիրքն ու վարպետությունը՝ մշտապես ուղեցույց ունենալով ներդաշնակ գեղեցկության կանոնները և պայմանականության մեջ համոզիչ լինելու չափավորությունը» [2] (նկ.3, 4): Անկախության շրջանի տառարվեստի լավագույն հեղինակներից են տառարվեստի երախտավոր նախկին վարպետներ Տաճատ Խաչվանքյանը, Կարո Տիրատուրյանը, Լիպարիտ Սադոյանը, Հենրիկ Մնացականյանը: Նրանց գործերը շարունակել են Ֆրեդ Աֆրիկյանը, Ռոմեո Ջուլիակյանը, Իգա Չոլախյանը, Ջիմ Թորոսյանը, Ասլան Մխիթարյանը, Հայկ Ասատրադյանը և այլք:

Նկ. 3. Տառանկարի օրինակ

Նկ. 4. Տառանկարի իրականացված օրինակ

Այսպիսով՝ ք.Երևանի և հանրապետության այլ բնակավայրերի գերեզմանատների և պանթեոնների հուշարձանների հորինվածքներում մեսրոպյան տառերի տարատեսակ կիրառումը նպաստում է հուշակոթողների գեղարվեստական հնչեղության և արտահայտչականության կերպարաստեղծ գործընթացի կերտմանը:

Ընդհանրապես, ճարտարապետների, քանդակագործների, նկարիչների և փորագրիչների համատեղ գործունեության արդյունքը նկատելի է Հանրապետության շատ քաղաքներում հանդիպող հուշակոթողների և հուշարձանների հորինվածքային լուծումներում: Տեխնիկական և ոճային տարբեր հնարքներով և մոտեցումներով իրականացված հուշարձանները, իրենց հորինվածքներով, բնական քարի գույնով, նկարվածքով և բնույթով ու առանձնահատկություններով, քանդակի, զարդանախշի, տառատեսակների, հորինվածքային բազմազանության համադրական ու համալիր լուծումներով դառնում են արվեստի ինքնատիպ ստեղծագործություններ: Իրենց ստեղծագործական մտահղացումներով ու կատարումով դրանք տարբերվում են հուշարձանների համաշխարհային բույլից, ձեռք բերում տեղական, ազգային արվեստին բնորոշ հատկանիշներ՝ դառնալով հայ ընդհանուր մշակույթի կրողները:

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ И ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПАМЯТНИКОВ ПАНТЕОНА В ПЕРИОД ТРЕТЬЕЙ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Ани Ашотовна Григорян

Национальный музей-институт архитектуры имени А.Таманяна, г.Ереван, РА
ahaykazun@gmail.com

Декоративное убранство мемориальных памятников Третьей Республики Армения унаследовало от советского периода искусство сочетания барельефа, растительных и геометрических орнаментов, эпиграфики. Всё это впоследствии было дополнено получившими широкое применение рельефными профилями, затем скульптурными портретами в сочетании с плитами, бюстами, и наконец – круглой скульптурой. Кроме того, композиция выгравированного на гладкой плите креста была заменена портретом усопшего во весь рост, скопированного с фотографии методом “набивки” на камне. Подобные набивки чаще всего реализуются на чёрных гранитных плитах. Постепенно изображения крестов или композиций с крестами получили новое направление развития. Параллельно с традиционными хачкарами распространились крупные по размерам изображения креста или силуэтные камни-кресты, межколонные кресты, расположенные на плитах на некотором расстоянии друг от друга, или глубоко врезаемые в камень кресты, “крылатые” кресты, кресты в форме окружности, а также кресты в сочетании с изображениями птиц, цветов, гранатов и других растительных мотивов.

Ключевые слова: Третья Республика Армения, законы, нормативные акты, мемориальные памятники

ARTISTIC AND TYPOLOGICAL PECULIARITIES OF PANTHEON MONUMENTS DURING THE THIRD REPUBLIC OF ARMENIA

Ani Grigoryan

National museum-institute of architecture after A.I. Tamanyan, Yerevan, RA
ahaykazun@gmail.com

The artistic composition of memorial monuments of the Third Republic of Armenia inherited from the Soviet era the art of coincidence, sculpture, floral and geometric images, scripts and ornaments. All this has been complemented by the use of the first relief semester, then the mascot, bust, and finally the round sculpture. In addition, the composition of the cross carved on a flat carved slab was replaced by the image of a portrait of the deceased (duplicated from the photo), standing on a flat plate (standing from a stern). Such tattoos are mainly made of granite black plates. The use of cross-stones and cross-shaped embroideries had a new development. Parallel to the traditional cross-stones, large-scale cross-stones, “hollow” crosses, crossed crosses crossed with crosses, crossed crosses, framed crosses, birds, flowers, pomegranates, grapes and other vegetable solutions, etc.

Keywords: Third Republic of Armenia, laws, categories, memorial monuments

Գրականություն

1. Աֆրիկյան Ֆ. Տարաբերություն. - Երևան: «Սովետական գրող» հարստ., 1984. - 140 էջ:

2. Երևանի հուշարձանները, Երևանի քաղաքային պատմության թանգարան. - Երևան: «Զանգակ-97» հարս., 2008. - 72 էջ:

References

1. Afrikyan, F., (1984), *Tararvest* [Literary art]. Yerevan, «Sovetakan grox» publisher, 140 p. (in Armenian).
2. *Yerevani Hushardzannery, Yerevani qaxaqayin patmutyan tangaran* [Monuments of Yerevan, Yerevan City History Museum] Yerevan, «Zangak-97» publisher, 2008, 72 p. (in Armenian).

Գրիգորյան Անի Աշոտի (Անի Հայկազուն) (ՀՀ, ք.Երևան) - ՃՀՀԱՀ, Ճարտարապետության տեսության, պատմաճարտարապետական ժառանգության վերականգնման, վերակառուցման, գեղեցիկ արվեստի և պատմության ամբիոն, ասիստենտ, ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի հայցորդ, ակ. Ալ.Թամանյանի անվան ճարտարապետության ազգային թանգարան-ինստիտուտի գիտական գծով փոխտնօրեն, (+374)10245517, (+374)91482720, ahaykazun@gmail.com

Григорян Ани Ашотовна (РА, г.Ереван) - НВАСА, кафедра Теории архитектуры, реставрации и реконструкции историко-архитектурного наследия, изящных искусств и истории, ассистент, заместитель директора Национального музея-института архитектуры им. А. Таманяна, аспирант Института искусств НАН РА, (+374)10245517, (+374)91482720, ahaykazun@gmail.com

Grigoryan Ani (RA, Yerevan) - NUACA, Chair of Theory of Architecture, Restoration and Reconstruction of Historical-architectural Heritage, Fine Arts and History, Deputy Director of the National Museum-Institute of Architecture named after Al. Tamanian, RA NAS Institute of Art, assistant (+374)10245517, (+374)91482720, ahaykazun@gmail.com

Ներկայացվել է՝ 27.02.2018թ.

Ընդունվել է տպագրության՝ 05.03.2018թ.